

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 342.72.73 (4-6 ЄС)

Трошкіна Катерина Євгенівна
асистент кафедри державно-правових дисциплін
та адміністративного права
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
katerynareva@gmail.com

ВИЗНАЧЕННЯ ДИРЕКТИВАМИ ЄС ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДЯН

Проаналізовано наявні наукові підходи щодо встановлення правової сутності інституту громадянства та вказано на розширення концепції громадянства не тільки на національний, а й на наднаціональний рівень. Досліджено перелік та здійснено класифікацію прав, що випливають з інституту громадянства Європейського Союзу, з урахуванням положень його установчих договорів, актів інституцій. Здійснено загальну характеристику окремих прав громадян ЄС. На підставі проведеного дослідження зроблено висновки щодо особливостей сучасної правової природи громадянства ЄС.

Ключові слова: європейське громадянство, Європейський Союз, права та обов'язки, правовий статус, євроінтеграція.

Troshkina K.E. THE DETERMINING BY THE DIRECTIVES OF THE EU LEGAL STATUS OF CITIZENS

The existing scientific approaches to establishing the legal essence of the institute of citizenship are analyzed, and it is indicated in the extension of the concept of citizenship not only to the national but also to the supranational level. The list and the classification of rights arising from the institute of citizenship of the European Union are studied, taking into account the provisions of its constituent agreements, acts of institutions. A general description of individual rights of EU citizens is made. Based on the study, conclusions were drawn about the peculiarities of the modern legal nature of EU citizenship.

Key words: European citizenship, European Union, rights and obligations, legal status, eurointegration.

Постановка проблеми. Інститут громадянства історично склався в межах національно-державних кордонів, в сучасних умовах розвитку суспільства відбувся значний крок у напрямку переходу від національного до глобального громадянства, який називають і транснаціональним і світовим.

Запровадження громадянства Європейського Союзу (далі – ЄС) нормативно закріплює безпосередній правовий зв'язок громадян держав-членів ЄС з цією інституцією, створюючи умови для втілення в життя ідеї створити її не лише як високоінтегровану організацію держав-членів, а й як союз народів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання стану сучасного громадянства ЄС здійснюють західні та вітчизняні вчені, зокрема К. Хаас, Дж. Кохен, Дж. Каренс, О.М. Гладенко, І.В.Яковюк, Ю.Л.Подаєнко, Ю.А. Лепешков, П.А. Калиниченко та багато інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення поняття та змісту громадянства ЄС, а також правового статусу його громадян.

Вклад основного матеріалу. Офіційне встановлення громадянства ЄС відбулося за Договором про Європейський Союз у редакції Маастрихтського договору від 7.02.1992 р. і проголошувалося як засіб формування єдиної європейської ідентичності. Стаття 8 встановлювала, що громадянство ЄС поширюється на усіх, хто має громадянство («національність») будь-якої з держав-членів ЄС [9]. Цей інститут був запроваджений з метою «посилити захист прав та інтересів громадян держав-членів», слугувати символом європейської єдності, а також посилити зв'язок між ЄС та громадянами держав-членів, надавши йому більшої легітимності. Договір про

Співтовариство встановив єдине громадянство ЄС, за яким кожен громадянин держави-учасниці ЄС став його громадянином.

За своєю правовою природою громадянство ЄС є додатковим до національного громадянства держави-члена ЄС. У ст. 20 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) підкреслюється, що воно не замінює національне громадянство. Вказівка на фактично субсидіарний характер загальноєвропейського громадянства з'явилася лише в Амстердамському договорі (26.03.1996 р.), який вніс зміни і доповнення до Договору про Європейський Союз, й відтворена згодом у проєкті Конституції. Відповідно до цих змін, будь-яка особа, яка має громадянство держави-члена Союзу, є його громадянином. Оскільки держави-члени ЄС зберігають за собою суверенне право визначати, хто є їхніми громадянами (на цьому, незважаючи на те, що відповідне положення закріплено у ст. 3 Європейської конвенції про громадянство 4, було спеціально наголошено у Декларації про громадянство держави-члена), то відповідно процедура набуття і втрати громадянства ЄС буде різною і визначатиметься національним законодавством держав-членів ЄС.

Права та обов'язки громадян Європейського Союзу визначаються у його правових документах. До найбільш вагомих з них віднесемо: Договір про функціонування ЄС 1957 р., Амстердамський договір 29.03.1996 р., Лісабонський договір 13.12.2007 р., Директиву Ради ЄС 93/109/ЄС, Директиву Ради ЄС 94/80/ЄС, Директиву 2004/38/ЄС та інші.

Їх аналіз свідчить, що зміст європейського громадянства становлять такі права: свобода пересування та місця проживання у будь-якій державі-учасниці Союзу; право обирати та бути обраним під час виборів до Європейського парламенту у будь-якій державі-учасниці, незалежно від громадянства; право обирати та бути обраним на муніципальних виборах у країні проживання незалежно від громадянства; право користуватися послугами та захистом консульських та дипломатичних установ будь-якої держави-учасниці. Також громадяни ЄС мають право подавати петиції до інституцій ЄС, звертатися до Європейського Суду; право отримувати відповіді на запити на будь-якій з офіційних мов Союзу за вибором заявника. Зауважимо, що ці права мають не тільки громадяни Союзу, але й фізичні та юридичні особи, що проживають на території ЄС [14].

Права і обов'язки громадянина знаходяться у тісному взаємозв'язку. Поняття «громадянство Європейського Союзу» передбачає й наявність обов'язків у громадян. Хоча європейське громадянство в установчих договорах ЄС не визначає обов'язків для своїх громадян, але вони існують. До них належать: обов'язковість медичного страхування для проживання в іншій країні ЄС, підтвердження достатності коштів для перебування на її території, сплата податків та деякі інші.

О.Святун виділяє три основні групи прав за сферою і способом застосування: 1) політичні (електоральні) права, до яких належить активне і пасивне виборче право у виборах до Європейського парламенту та муніципальних органів влади у державі проживання; 2) міграційні (функціональні) права, що охоплюють право на вільне пересування та проживання в межах території держав-членів ЄС; 3) запобіжно-захисні права, якими є право на дипломатичний консульський захист; право направляти петицію до Європейського парламенту; звертатися зі скаргами до Євроомбудсмена з питань неналежного управління в діяльності інститутів та органів Союзу; надсилати звернення до будь-якого інституту або органу Союзу на одній з офіційних мов Союзу та отримувати відповідь тією ж мовою; доступ до документів Європейського парламенту, Ради, Комісії [12, с. 235–236].

А.Кулабухова класифікує права, що впливають з інституту громадянства ЄС за: 1) колом осіб, які можуть реалізувати ці права на виключні і невиключні; 2) сферою суспільних відносин – політичні та неполітичні; особисті, соціально-економічні, культурні тощо; 3) залежно від рівня реалізації – права, які можуть бути реалізованими на внутрішньодержавному рівні, рівні держав-членів, міжнародному рівні; 4) способом реалізації – індивідуальні та колективні [16].

Враховуючи зміст правових документів Європейського Союзу, розглянемо коротко основні права його громадян.

а. Право громадян ЄС на вільне пересування та проживання в межах території держав-членів.

Право громадян ЄС та їх родин вільно подорожувати і проживати на території держав-членів обумовлено Директивою 2004/38/ЄС. Відповідно до Директиви громадяни ЄС мають право вільно пересуватися і жити в іншій країні Європейського Співтовариства із врахуванням будь-яких умов, викладених у його договорах. Зауважимо, що вільне пересування громадян є одним із основоположних принципів ЄС.

До основних пунктів Директиви 2004/38/ЄС відносяться такі: Громадяни з дійсним посвідченням особи або паспортом можуть:

- відвідувати іншу країну ЄС, так само, як і члени їх сімей, громадян ЄС чи ні – без вимоги про виїздну чи в'їзду візи;
- жити в іншій країні ЄС терміном до 3 місяців без будь-яких умов або формальностей; жити в іншій країні ЄС більше 3 місяців при певних умовах в залежності від їх статусу в приймаючій країні. Ті, хто зайнятий або самостійно зайняті, не потребують будь-яких інших умов.

А також відповідно до Директиви:

- студенти та інші особи, які не працюють за оплату праці, повинні мати достатні ресурси для себе і

своїєї сім'ї, щоб не бути тягарем для системи соціальної допомоги приймаючої сторони і отримувати страховий захист;

– якщо термін проживання становить більше 3 місяців потрібно зареєструватися у відповідних органах. Члени сімей цих громадян, якщо вони не є громадянами ЄС, повинні мати посвідки на проживання протягом 5 років;

– проживати в іншій країні ЄС протягом безперервного періоду в 5 років, що надає право на постійне проживання. Це право також відноситься до членів сім'ї;

Варто підкреслити, що:

– громадяни ЄС, які переїхали до іншої країни ЄС, мають право на рівне ставлення до себе як і до громадян приймаючої країни. Проте влада приймаючої сторони не зобов'язана надавати пільги громадянам ЄС, які не працюють за оплату праці протягом перших трьох місяців перебування;

– якщо громадянин ЄС помирає або залишає країну, члени його сім'ї можуть при певних умовах зберегти право на проживання в країні перебування;

– громадяни ЄС або члени їх сімей можуть бути вислані, якщо поведуть себе таким чином, що їх поведінка загрожує основоположним інтересам суспільства; єдиними захворюваннями, які виправдовують обмеження свободи пересування людини, є ті, що, на думку Всесвітньої організації охорони здоров'я, мають епідемічний потенціал [6].

Ця Директива була перенесена в національне законодавство Австрії, Німеччини, Ісландії, Норвегії, Італії, Ірландії, Нідерландів, Швеції, Швейцарії, Об'єднаного королівства [1].

Отже, Директива ЄС 2004/38 створює єдиний правовий режим вільного пересування у контексті громадянства ЄС для всіх категорій громадян Євросоюзу. Вона: спрощує і зміцнює право вільного пересування і резиденції для всіх громадян ЄС і членів їхніх сімей; створює важливі нові права, зокрема щодо права на постійне місце проживання після п'яти років проживання в приймаючій державі ЄС; збільшує додатковий захист громадян Євросоюзу і членів їх сімей [11].

b. Політичні (електоральні) права громадян ЄС.

Електоральні права громадян ЄС поділяються на активні та пасивні, можуть бути реалізовані як на рівні Європейського парламенту, так і на муніципальному рівні. Електоральні муніципальні права регламентовані ч.1 ст. 22 Договору про функціонування ЄС 1957 р. [17]. Відповідно до зазначеної статті, кожен громадянин Союзу, що проживає в його державі-члені, громадянином якої він не є, має право обирати та бути обраним на місцевих виборах у цій державі проживання на таких самих умовах, як і громадянин цієї держави.

Ч.2 ст. 22 Договору зазначає, що кожен громадянин Союзу, що проживає у державі-члені, громадянином якої він не є, має право обирати та бути обраним до Європейського Парламенту в державі-члені проживання на таких самих умовах, як і громадяни цієї держави. Положення цієї статті можуть передбачати певні відступи, коли це виправдано особливими для держави-члена проблемами.

Електоральні права громадян ЄС визначаються такими основними правовими актами як Директива Ради ЄС 93/109/ЄС від 6.12.1993 р. [3], що визначає принципи права участі в процедурі виборів Європарламенту для громадян Союзу, що мешкають в державі-члені, що не є державою їх національного громадянства, та Директива Ради ЄС 94/80/ЄС від 19.12.1994 р. [4], що забезпечує ті ж самі принципи і можливі привілеї для участі в муніципальних виборах громадян Союзу, які мешкають в державі-члені, що не є державою їх національного громадянства.

Вказані вище Директиви вводять у виборче право держав ЄС два основні принципи, які повинні дотримуватися по всій території ЄС і поширюватися на всіх його громадян: 1) принцип рівності «національних» громадян і інших громадян ЄС; 2) принцип вільного вибору місця голосування (чи участі у виборах в якості кандидата). Принцип рівності вимагає наділення громадян ЄС, що мешкають за межами своєї країни, такими ж правами обирати і бути обраними в Європарламент і органи місцевого самоврядування, якими національне законодавство наділяє своїх громадян. Принцип рівності виборчих прав усіх громадян ЄС, що мешкають у будь-якій з його держав-членів, проголошується директивами як «застосування принципу недискримінації між громадянами і негромадянами, право на вільне пересування і проживання», що визначає суть західноєвропейської інтеграції і права ЄС.

Принцип вільного вибору означає, передусім, право громадянина ЄС, що мешкає за межами «рідної держави», самостійно обирати місце участі у виборах Європарламенту або муніципальних органів.

Надання електоральних прав громадянам при формуванні Європейського Парламенту є абсолютною новелою в міжнародному праві, з позицій якого ЄС – це особливий тип міжнародних міжурядових організацій, один з вищих керівних органів [15].

c. Право громадської ініціативи громадян ЄС

Новим правом, запровадженим Лісабонським договором 2007 р., стало право громадської ініціативи, передбачене ч. 4 ст. 11 ДЄС, що дозволяє громадянам залучатися до законодавчого процесу на рівні Союзу.

Ініціатива європейських громадян – це звернення до Європейської комісії з пропозицією подання до

законодавства доповнень до питань, з яких ЄС має компетенцію приймати закони. Ініціатива громадян повинна підтримуватися не менше ніж одним мільйоном громадян ЄС, її подання можливе в будь-якій області, де Комісія має право пропонувати законодавство, наприклад, навколишнє середовище, сільське господарство, транспорт або практику охорони здоров'я [8]. Європейська громадська ініціатива є механізмом ЄС, спрямованим на розширення прямої демократії, дозволяючи його громадянам приймати участь в розробці політики. Перша європейська громадська ініціатива була зареєстрована 9.05.2012 р.

Найбільш успішними останніми громадськими ініціативами є такі – «Заборонити гліфосат і захищати людей і навколишнє середовище від токсичних пестицидів», яка була представлена відповідній комісії ЄС 10.10.2017 р., зібравши 1070,865 заяв про підтримку [8]; «Припинити вівісекції» від 03.06.2015 р., в якій висловлювалася пропозиція до європейської законодавчої бази, спрямована на поступове припинення експериментів на тваринах [8].

До проблем реалізації громадських ініціатив ЄС віднесемо: 1) юридичні обмеження (такі як питання відповідальності щодо захисту даних та недостатніх рекомендацій щодо належної правової бази цих ініціатив), технічні проблеми (система онлайн-збирання не є зручною для користувачів і не дозволяє учасникам кампанії отримувати доступ до адреси електронної пошти підписаних сторін, щоб інформувати їх) та бюрократичні перепони (кожен держава-член має різні вимоги до форми підписів). Окрім того незначна кількість громадян проінформована про таке право [8].

d. Право на захист дипломатичних представництв та консульських установ на території третьої держави.

Дипломатичний захист полягає у відповідальності іншої держави за шкоду, заподіяну міжнародно-протиправним діянням фізичній або юридичній особі конкретної держави. У цьому випадку держава діє від свого імені, для захисту своїх прав на міжнародному рівні і за допомогою дипломатичних дій або інших засобів мирного врегулювання, що проводяться дипломатичними посадовими особами або представниками уряду [7].

Консульські функції встановлені Віденською конвенцією про консульські відносини (19.03.1967 р.) та полягають у: захисті в державі перебування інтересів акредитуючої держави і його громадян (фізичних і юридичних осіб) в межах, що допускаються міжнародним правом; видачі паспортів і проїзних документів; надання допомоги та сприяння громадянам (фізичним і юридичним особам) акредитуючої держави; виконання обов'язків нотаріуса, реєстратора актів цивільного стану та інших подібних обов'язків; охорона інтересів громадян (фізичних і юридичних осіб) акредитуючої держави в разі спадкоємства "mortis causa" на території держави перебування та ін. [10].

Право на захист дипломатичних представництв та консульських установ на території третьої держави встановлене «Консульським захистом громадян ЄС в третій країні: стан гри і шлях вперед», який розроблений комісією в галузі консульського захисту для громадян ЄС та входить до змісту Лісабонського договору.

До основних положень документу віднесемо: право громадянина ЄС, який мандрує або проживає в країні, яка не входить в ЄС, де його / її держава-член не представлена, відповідно до Договорів ЄС користуватися захистом дипломатичних та консульських органів будь-якої держави-члена відповідно до того ж як громадяни цієї держави; право на отримання консульського захисту від держави-члена на тих же умовах, що і громадяни цієї держави-члена.

Для подальшого підвищення ефективності вказаних прав, передбачалось: забезпечити громадян ЄС інформацією про право звертатися в посольства / консульства держав-членів; проінформувати про те, як дістатися до цих об'єктів і яку допомогу можна отримати; підвищити обізнаність про масштаби консульського захисту ЄС; поліпшити юридичну визначеність щодо сфери дії, умов і процедур, пов'язаних з консульським захистом та ін. [2].

Актуальність встановлення вказаних прав зумовлюється постійно зростаючою кількістю поїздок громадян ЄС до третій країни, а також тим фактом, що внаслідок великих криз (стихійних чи повстанських подій) з багатьох країн до Європи масово прибувають мігранти, які постійно потребують хоч би мінімального дипломатичного та консульського захисту.

e. Право на звернення до інституцій, органів та агенцій ЄС. Розглянемо можливість звернення будь-якого громадянина до основних державних інституцій ЄС – Європейського Парламенту, Омбудсмена та Суду ЄС.

Право на звернення до Європейського Парламенту встановлене ст. 24 ДФЄС, а також ст.44 Хартії про основоположні права Європейського Союзу з питань, що належать до компетенції ЄС. Звернення здійснюється через подання індивідуальних або колективних петицій, вони подаються до Комітету із петицій, який повинен надати відповіді на всі звернення.

Омбудсмен є посадовою особою, яка уповноважена приймати та розглядати скарги від громадян і резидентів ЄС на адміністративні порушення в інституціях та установах ЄС. Заява подається самостійно або через члена Європарламенту будь-якою фізичною або юридичною особою на одній з 24 офіційних мов ЄС. Відповідно до своїх обов'язків Омбудсмен проводить розслідування, крім випадків, коли викладені факти є предметом судового провадження.

Суд ЄС зобов'язаний розглядати скарги, подані фізичними особами за обставин, передбачених ст. 263 (позов

про анулювання нормативно-правових актів) і 265 (позов про бездіяльність) ДФЄС. Частина 4 ст. 263 ДФЄС встановлює право будь-якої фізичної або юридичної особи порушити провадження проти «... рішення, адресованого цій особі, або проти рішення, що стосується їх безпосередньо та особисто, та проти регуляторного акту, що стосується їх безпосередньо та не призводить до виконавчих заходів». Анулювання правових актів ЄС подається шляхом подання позовів про скасування, у випадку, якщо визначається порушення ними договорів або основних прав ЄС.

Ст. 265 ДФЄС вказує на право будь-якої фізичної або юридичної особи подати до Суду скаргу на бездіяльність Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради, Комісії або Європейського центрального банку та інших установ Союзу; органів, служб та агенцій Союзу у разі їх бездіяльності для встановлення порушення. Позов є прийнятним лише у випадку, якщо до відповідної установи, органу, служби або агенції попередньо зверталися із закликом діяти та якщо протягом двох місяців від дати звернення відповідна установа, орган, служба або агенція не визначила своєї позиції і не направили цій особі жодного акту, крім рекомендації або висновку [13]. Будь-яка особа або компанія, яка постраждала в своїх інтересах у результаті дії чи бездіяльності ЄС або її співробітників, може вжити заходів проти них через Суд подавши позов про відшкодування шкоди [5]. Звернення до Суду ЄС водночас і забезпечує право фізичних і юридичних осіб здійснювати управління ЄС, і відображає реальний стан ефективності його нормативно-правових актів.

Висновки. Отже, європейське громадянство надає низку прав, які є додатковими до тих, якими користуються особи на рівні національних держав та новими для них, це право громадян ЄС на: вільне пересування та проживання в межах території держав-членів; захист дипломатичних представництв та консульських установ на території третьої держави; звернення до інституцій, органів та агенцій ЄС; подання громадської ініціативи та ін.

Водночас аналіз змісту та обсягу прав, наданих європейським громадянам, свідчить про їх досить загальний характер, відсутність конкретизації щодо окремих груп населення, певну обмеженість порівняно з тими правами, що надаються громадянам національними законодавствами

З огляду на прагнення України до євроінтеграції, а також поступові кроки в цьому напрямі, питання, пов'язані з громадянством Євросоюзу, стають все більш актуальними для України, а тому потребують більш докладного дослідження з боку українських науковців і, що, на нашу думку, є дуже важливим, – донесення широкому загалу реальних відомостей про Європейський Союз, його складові, цілі функціонування, про окремі інститути, зокрема і щодо інституту громадянства.

Список використаних джерел:

1. Citizens' Rights Directive [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens'_Rights_Directive
2. Communication from the commission to the European Parliament and the council. Consular protection for EU citizens in third countries: State of play and way forward [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0149>
3. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals of 06.12.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993L0109>
4. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080 &from=EN>
5. Court of Justice of the European Union (CJEU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en
6. EU freedom of movement and residence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:l33152>
7. European Area of Freedom Security & Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://free-group.eu/2010/01/17/after-lisbon-a-reshuffle-for-the-consular-and-diplomatic-protection-of-the-eu-citizens/>
8. The European Citizens' Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007>
9. Treaty on the European Union of February 7, 1992.
10. Vienna Convention on Consular Relations 1963 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf
11. Директива ЄС 2004/38 та питання єдиного громадянства співдружностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/euuyenkyva-zhf-2004-38-kharkharrya-zheyrsgs-guspaeyarfkhva-ftkveutszrsfkhym/?month=07&year=2017

12. Інституційне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. – К. : Ін Юре, 2015. – С.235 – 236.
13. Консолідовані версії договору про Європейський Союз та договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06
14. Костаки Г. Інститут Європейського громадянства: еволюція и содержание / Г.Констаки, Р.Деляну // Закон и жизнь. – 2012. – № 2. – С.11.
15. Кулабухова А. В. Електоральні права громадян Європейського Союзу / А. В. Кулабухова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 1. – С. 314.
16. Кулабухова А. В. Каталог прав громадян європейського Союзу / А. В. Кулабухова // Право та інновації. – 2016. – № 1. – С. 273.
17. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / М. В. Буроменський, Т. М. Анакіна, Т. В. Комарова та ін.; за заг. ред. М. В. Буроменського. – Х. : Право, 2015. – 328 с.

REFERENCES

1. Citizens Rights Directive. (n.d.). [en.wikipedia.org](https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens'_Rights_Directive). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Citizens'_Rights_Directive [in English].
2. Communication from the commission to the European Parliament and the council. Consular protection for EU citizens in third countries: State of play and way forward. (n.d.). [eur-lex.europa.eu](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0149). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52011DC0149> [in English].
3. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in electionsto the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals of 06.12.1993. (1993, December 12). [eur-lex.europa.eu](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993L0109). Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31993L0109> [in English].
4. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals. (1994, December 19). [eur-lex.europa.eu](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080&from=EN). Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080&from=EN> [in English].
5. Court of Justice of the European Union (CJEU). (n.d.). [europa.eu](https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en). Retrieved from https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_en [in English].
6. EU freedom of movement and residence. (n.d.). [eur-lex.europa.eu](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:133152). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:133152> [in English].
7. European Area of Freedom Security & Justice. (n.d.). [free-group.eu](https://free-group.eu/2010/01/17/after-lisbon-a-reshuffle-for-the-consular-and-diplomatic-protection-of-the-eu-citizens). Retrieved from <https://free-group.eu/2010/01/17/after-lisbon-a-reshuffle-for-the-consular-and-diplomatic-protection-of-the-eu-citizens> [in English].
8. The European Citizens' Initiative. (n.d.). [ec.europa.eu](http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007). Retrieved from <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/successful/details/2012/000007> [in English].
9. Treaty on the European Union of February 7, 1992 [in English].
10. Vienna Convention on Consular Relations 1963. (n.d.). [legal.un.org](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf). Retrieved from http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf [in English].
11. Dyrektyva YeS 2004/38 ta pytannia yedynoho hromadianstva spivdruzhnosti [EU Directive 2004/38 and issues of a single citizenship of the Commonwealth]. (n.d.). [ukrainepravo.com](http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/eyuyenkhyva-zhf-2004-38-kha-tykharrya-zheyrsgs-guspaeyarfkhva-ftkveutzsrfskhyem/?month=07&year=2017). Retrieved from http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/eyuyenkhyva-zhf-2004-38-kha-tykharrya-zheyrsgs-guspaeyarfkhva-ftkveutzsrfskhyem/?month=07&year=2017 [in Ukrainian].
12. Muraviov, V.I., Shpakovych, O.M., Lysenko, O.M., & Sviatun, O.V. (2015). *Instytutsiine pravo Yevropeiskoho Soiuzu [Institutional law of the European Union]*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
13. Konsolidovani versii dohovoru pro Yevropeyskyi Soiuz ta dohovoru pro funktsionuvannia Yevropeiskoho Soiuzu (2010/S 83/01) [Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2010/S 83/01)]. (n.d.). [zakon5.rada.gov.ua](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06). Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_b06 [in Ukrainian].
14. Kostaky, H., & Delianu, H. (2012). Institut Evropeiskogo grazhdanstva evoliutsiia i sodержanie [Institute of European Citizenship: Evolution and Content]. *Zakon y zhyzn – Law and Life*, 2, 11 [in Russian].
15. Kulabukhova, A.V. (2015). Elektoralni prava hromadian Yevropeiskoho Soiuzu [Electoral rights of citizens of the European Union]. *Aktualni problemy suchasnoho mizhnarodnoho prava – Actual problems of modern international law: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the memory of prof. M.V. Yanovskoho & V.S. Semenova. (Vols. 1), (p. 314). Kharkiv* [in Ukrainian].
16. Kulabukhova, A.V. (2016). Kataloh prav hromadian yevropeiskoho Soiuzu [The directory of the rights of citizens of the European Union]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovation, 1*, 273 [in Ukrainian].

17. Buromenskyi, M.V., Anakina, T.M., Komarova, T.V. et.al. (2015). *Osnovy prava Yevropeiskoho Soiuzu: normatyvni materialy [Fundamentals of European Union law: normative materials]*. M. V. Buromenskii (E.d.). Kharkiv: Pravo – Law [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018